

Léčivé rostliny v ekozemědělství

Léčivými rostlinami se v posledních letech zabývá stále více lidí a to na všech možných úrovních, ať už jsou to odborníci nebo obyčejní lidé se zájmem o přírodu a zdravý životní styl. Masové znovobjevení léčivých rostlin je jedním z velmi příjemných vzorů soudobé přetechizované společnosti. Nejde jistě jen o dočasný módní trend, ale podprahovou potřebu něčeho přirozeného, co člověka provází po celé věky a bylo mu vždy k užítku. Používání léčivých rostlin není vlastní jenom člověku, v přírodě lze pozorovat zvířata, která si v kritických situacích dokážou sama naordinovat na daný handicap tu správnou bylinu.

Pod označením léčivé rostliny se skrývá poměrně velká druhově nesourodá skupina rostlin, které obsahují některé látky, které mají terapeutické využití nebo slouží jako suroviny pro farmaceutickou výrobu. V odborných kruzích se používá označení léčivé, aromatické a kořeninové rostliny se zkratkou LAKR.

V České republice má pěstování léčivých rostlin dlouhou tradici a jistě také proto se první pokusy s pěstováním léčivých rostlin v systému ekologického zemědělství datují již do počátku 90. let. V tomto čase došlo k liberalizaci trhu, ceny léčivých rostlin vázané na světové ceny zůstaly téměř nezměněny, ale ceny vstupních nákladů se v průběhu několika let několikrát srovněly. Restrukturalizace zemědělských družstev, ztráta vazeb na tradiční velkoobchodatele ze strany státních farmaceutických podniků, snad i projevy první klimatických změn – tyto a další důvody postupně vedly k tomu, že stále větší množství tradičních velkých pěstitelů upustilo od pěstování léčivých rostlin. Naopak zájem o pěstování bylín s vyšší potřebou lidské práce a i větší přidanou hodnotou projevily rodinné ekofarmy, které skromně i u nás obnovily tradici selského stavu. Ukázalo se, že pěstování léčivých rostlin je velmi vhodný doplněk v sortimentu ekologické farmy s ohledem na minimum škůdců a patogenů, které tuto skupinu rostlin doprovázejí. Výrazný je také ekonomický aspekt pěstování léčivých rostlin, kde pomáhá svou efektivitou z relativně malé plochy zajistit nejenom možnost užití se, ale i dalšího rozvoje i pro malé ekofarmy. Výrazně vyšší výkupní ceny jsou dány požadavkem na nadstandardní kvalitu, která je založena na vysokém podílu ruční práce v kombinaci s environmentální přídavnou hodnotou bioproduktů, kterou nemůže průmyslové zemědělství nabídnout.

Léčivky jako součást biofarmy

Léčivé rostliny jsou zajímavým prvkem zpestřujícím osevní postup, přestože se jako dvouletky nebo trvalky v osevním postupu mohou jevit jako nedostatečně mobilní. Svou specifickou archi-

tekturou porostu a pestrými barvami jsou pozitivně vnímány zájmovostí z hlediska krajiny. Přispívají ke zvyšování atraktivnosti agroturistiky, jež si i na českých biofarmách začíná nacházet stále častěji své místo. Kvetoucí léčivé rostliny jsou vítaným útočištěm včel, čmeláků i řady dalších druhů hmyzu. Alopatické působení specifických látek – zejména silic, má také nezanedbatelný pozitivní vliv na okolní polní nebo sadové kultury.

Ekologické zemědělství je u nás podporováno v rámci agro-environmentálních opatření v Programu rozvoje venkova, a to formou dotace na plochu podle nařízení vlády č. 79/2007 Sb. Finanční podpora je diferencovaná v závislosti na druhu obhospodařované kultury. V období let 2007 až 2013 tato podpora činí 564 eur/ha orné půdy, na které je pěstována zelenina nebo speciální byliny, mezi něž pro účely této dotace

linami pěstovanými v ekologickém zemědělství.

Z údajů ČSÚ a sdružení Český kmín vyplývá, že v roce 2007 se samotný kmín pěstoval na 2319 hektarech z celkových 5184 ha LAKR při průměrném výnosu 0,8 t/ha, což činilo 44,7 procenta celkové výměry LAKR.

Volné sběry u nás

V České republice má tradici nejen pěstování, ale také sběr léčivých rostlin z volné přírody, kdy předpisy ekologického zemědělství umožňují i tyto byliny certifikovat jako bio, je-li osvědčeno, že jde o čistá, tedy nechemizovaná území. V řadě případů nelze daný druh léčivé rostliny z ekologických a ekonomických důvodů nebo z jiných specifických nároků pěstovat v mono-kultuře. Výkup léčivků z volných sběrů je limitován výší výkupních cen výkupců a do jisté míry přetrvává u nás pouze v místech

logické produkce, pokud tyto oblasti nebyly v průběhu nejméně tří let před sběrem ošetřeny jinými produkty než produkty schválenými pro použití v ekologickém zemědělství. Sběr probíhá tak, aby neměl negativní vliv na ekologickou stabilitu přírodního stanoviště nebo na zachování druhů v oblasti sběru. Tyto skutečnosti se dokladují formou prohlášení majitele nebo uživatele daných pozemků, zakreslením sběrové lokality do mapy střední velikosti a slouží kontrolní organizaci jako součást podkladů pro certifikaci.

I když podíl výměry léčivých rostlin z celkových ploch obhospodařovaných v systému ekologického zemědělství je velmi malý, má přesto své nezastupitelné funkce a jeví se jako setrvalé se rozvíjející a perspektivní obor.

Specifika léčivků v ekozemědělství

O pěstování a zpracování léčivých rostlin v systému kontrolovaného ekologického zemědělství se nedá říci, že by bylo nějak výrazně odlišné pěstování léčivků v konvenčním zemědělství, poněvadž použití průmyslových hnojiv u většiny druhů nepřináší významné zvýšení výnosů. Ani pro konvenční zemědělství neexistují téměř žádné herbicidy schválené pro použití do těchto kultur, a protože jsou obecně léčivky zastoupeny na nevelkých plochách mezi běžnými kulturami, jsou zatím ušetřeny i experimenty s genetickým inženýrstvím. Platí stejné obecné principy, které je dobré dodržovat, a v ekologickém zemědělství se je vyplatí dodržovat dvojnásob, protože biopěstitelé nemají pomocné berličky v podobě chemie. V případě produkce léčivých rostlin jde především o ochranu před skladištními škůdci v průběhu sušení, posklizňového zpracování a skladování.

O výkup léčivých rostlin od ekozemědělců se zajímají zatím hlavně výrobci z oboru potravin (např. pro výrobu bylinných čajů pro běžný konzum). Proto je zvýšený důraz kladen na senzoricke kvalitu a požadavek na obsah účinných látek je až na druhém místě. Ve srovnání s požadavky na farmaceutickou kvalitu, kde prioritou jsou obsažené látky a senziorika nehraje až takovou roli, nese obráceně pořadí požadavků s sebou zvýšené nároky na pracnost a zejména na ruční práci. Pro potřeby kvalitní suroviny – čajoviny se sklízí nejčastěji listy a květy. Velkou část květů nelze zatím sbírat jinak než ručně. Získání barevně a velikostně kvalitní listové suroviny je také spojeno s řadou úskalí a nemalou investicí do technologie zpracování. Proto se postupně s rostoucí cenou práce u nás posunuje pěstování těchto kultur do méně rozvinutých zemí s výrazně nižší cenou pracovní síly. Často je tento transfer zaplacen nižší senziorickou kvalitou importované suroviny nebo problémy s vyšším mikrobiologickým zatížením.

Skližeň měsíčku lékařského

Foto archiv Sonnentor

Celkové je však možno konstatovat, že vyšší podíl vložené práce a také environmentální přidaná hodnota bioproduktů se pak viditelně promítá do realizačních cen. Ty bývají v závislosti na druhu orientačně o 30 až sto procent vyšší než ceny konvenčně pěstovaných léčivých rostlin. Také rozkolísanost cen bioléčivků v závislosti na ročníku nedosahuje takových rozpětí jako u konvenčních surovin. Průměrné výkupní ceny léčivých rostlin pěstovaných pro kořen, list a nať se v konvenčním sektoru pohybovaly podle situační a výhledové zprávy MZe z roku 2008 na úrovni 55 až 65 Kč/kg. U srovnatelných produktů v ekologickém pěstování se pak ve stejném období nacházely na úrovni 100 až 140 Kč/kg.

Dvě desetiletí zkušeností

Jako jedna z prvních, ne-li vůbec první, začala u nás organizovat pěstování léčivých rostlin v systému kontrolovaného ekologického zemědělství společnost Sonnentor, s. r. o., Čejkovice (dlouhá léta existující pod jménem Sluneční brána s. r. o.). V prvních letech navázala spolupráci se zhruba čtyřiceti malopěstíteli, kteří vyčlenili pro léčivky nejprve své záhumenky a hospodařili na nich podle zásad ekozemědělství. Postupně se k nim přidali i některé rodinné biofarmy, které již hospodařily tak říkajíc na plný úvazek. Celková výměra léčivých rostlin, pěstovaných smluvně pro tuto firmu, se ustálila na necelých sto hektarech těchto specifických druhů rostlin u přibližně třiceti ekologicky hospodařících pěstitelů. Postupně se tak vytvořila vzájemně výhodná symbióza biozemědělce s obchodní a zpracovatelskou firmou, jejímž do-

kladem jsou některé vazby trvajících nepřetržitě již déle než 15 let. Součástí smluvně zajištěného pěstování je na straně odběratele zajištění technologie pěstování a posklizňového zpracování, dodávky osiv a sadby, obalového materiálu, pevně stanovených výkupních cen včetně logistiky spojené s výkupem finální biosuroviny. Na straně biopěstitele je zase produkce nadstandardní kvality a smluvního množství zvolené léčivé aromatické nebo kořeninové rostliny.

V současnosti společnost Sonnentor, s. r. o., zpracovává ve svém sídle v Čejkovicích okolo 200 tun biosurovin, které se přemění v čaje sypané, porcované nebo balené do módních pyramid. Společnost se zabývá výhradně bioprodukcí, zaměstnává téměř 80 zaměstnanců a své výrobky distribuuje do více než 40 států po celém světě. Čtvrtina produkce je pak určena pro místní trh, který však zahrnuje i Slovensko, Polsko, Maďarsko a pobaltské republiky.

Garance kvality při výrobě čajů a koření vycházejí nejvíce z vlastního pěstování na ekologických rodinných zemědělských farmách. Vždy je znám původ suroviny, ze kterých je sestaven každý z produktů. Úrodná půda, pečlivá práce a mnohaleté zkušenosti spolu utvářejí dílo, jehož výsledkem jsou byliny bez reziduí agrokemikálií nebo geneticky modifikovaných organismů. Pouze z takových surovin vznikají šetrným zpracováním čaje, koření a bylinné směsi, které nejen že plně odpovídají ekologickým standardům, ale i přísným podnikovým požadavkům na kvalitu.

Ing. Tomáš Mitáček
Sonnentor, s. r. o., Čejkovice
<http://www.sonnentor.cz>

Ing. Tomáš Mitáček je průkopníkem ekologického pěstování, výkupu, zpracování a prodeje léčivých rostlin v kvalitě bio u nás, je spoluzakladatelem a dlouholetým ředitelem firmy Sluneční brána Čejkovice. Nyní pracuje v této firmě mj. jako poradce a expert pro mezinárodní spolupráci.

Kultivace máty peprné

Foto archiv Sonnentor

patří 54 druhů LAKR vyjmenovaných přesně v příloze tohoto vládního nařízení.

Z těchto vyjmenovaných druhů se na největších výměrách pěstuje kmín kořenový, fenýkl obecný, heřmánek pravý, meduňka lékařská, máta peprná měsíček lékařský, jitrocel kopinatý, tymián obecný, yzop lékařský, šalvěj lékařská, sléz mauruský, libeček lékařský, ostropestřec mariánský, dobromysl a saturejka zahradní.

Jednoznačně největší výměru zaujímá tradičně kmín a dá se předpokládat, že je zastoupen na více než polovině celkové vykazovaných ploch s léčivými, aromatickými a kořeninovými rost-

s tradicí sběru. Přes všechna úskalí spojená s určením druhu, kvalitou sušení a hygienou celého procesu zůstává sběr z volné přírody u mnoha významných druhů jediným způsobem jejich získání. Sběr, stejně jako pěstování jsou jednoznačně ovlivňovány světovými cenami dané komodity. U nás patří mezi nejvíce sbírané jako bio certifikované léčivé rostliny tradičně list břízy bělokore, plod šípku, květ černého bezu a květ lípy srdčité, list maliníku a ostružiníku a nať třezalky tečkované.

Certifikovaný sběr volně rostoucích léčivých rostlin a jejich částí, rostoucích přirozeně v přírodě, je pokládán za způsob eko-

Pěstování léčivých rostlin (LAKR) v ČR, celkem konvenční i ekologické zemědělství

	2007	2008	2009	2010
Plocha (ha)	5 184	4 014	5 673	7 864
Výnos (t/ha)	0,76	0,96	0,69	0,71
Skližeň (t/ha)	3 928	3 847	3 091	5 606

Zdroj: sklizeň zemědělských plodin ČSÚ

Vývoj rozšiřování ploch LAKR v ekologickém zemědělství a počet podniků hospodařících v režimu ekologického zemědělství nebo v režimu přechodném, v letech 2007 až 2010

Léčivé aromatické a kořeninové rostliny bio	2007	Počet podniků	2008	Počet podniků	2009	Počet podniků	2010	Počet podniků
Plocha celkem (ha)	219,99	34	243,86	43	252,35	42	528,65	55
– z toho v ekologickém režimu (EZ)	183,60	30	191,34	36	162,05	35	254,00	41
– z toho v přechodném období	36,39	4	52,52	7	90,30	7	274,65	14
Odhad produkce (t)	138,17	26	175,67	34	162,69	35	272,19	41
Hektarový výnos (pouze z ploch v EZ)	0,75		0,92		1,00		1,07	

Zdroj: statistická šetření ÚZEI na ekologických farmách